

„Nem csak mi gondolkodunk: a nyelv is gondolkozik”¹

*Kosztolányi Dezső és az anyanyelvo*²

Kosztolányi hamar fölmérte, hogy az újságok veszik át a könyvtárak enciklopédikus műveltségszervező szerepét, ezért az újságírás felelősségét (ízlésalakító, világképformáló hatását) a kortársainál is jobban firtatta – a nyelv művelői (és általános esztétikai) kérdésekben az újságíró Kosztolányi tudta leghatékonyabb módon kifejezni véleményét.

Már egyetemistaként újságírónak szegődött: Kosztolányi a *Bácskai Hírlap*, a *Budapesti Napló*, a *Világ*, a *Pesti Napló* és az *Esztendő* után 1921-től haláláig a *Pesti Hírlap* munkatársa volt – több mint félszáz lapnál jelentek meg rendszeresen írásai (170 különböző orgánumban publikálta több ezer karcolatát és cikkét, tárcáját és kommentárját). A tematikailag igénytelenebb hírlapi cikkeit is nagy gonddal írta, publicista munkásságát szépírói voltával egyenértékűnek tekintette. Az sem mellőzendő tény, hogy akkor sem hagyott föl az újságírással, mikor már semmilyen anyagi kényszer nem játszott szerepet egy munka elvállalásában: Kosztolányinak tehát „sajátos fontosságú volt a napi robotnak ez a típusa”, sőt, a szép prózában is (érzékkelhető ez például az *Aranyársarkányban*) szövegalkotó szerepet tölt be az újságírás motívuma. (Bodrogi 2010)

¹ Idézet a *Túlvilági séták* című cikkből. (Kosztolányi 1999. 120)

² A fenti írás a 2016. évi, 50. alkalommal megrendezett magyar nyelv hete programjainak idején készült el. Az április 11-i jubileumi megnyitón fölidézhattük, hogy az 1967-ben indult sorozat nemcsak nyelv művelésről szól, hanem retorikai és nyelv jogi kérdésekről is, a nemzeti nyelvkultúra lehetőségeiről, az *irodalom* mellett a *nyelvbirodalomban* folyó küzdelmekről. Rövid referátumunk nemcsak ehhez az alkalomhoz kapcsolódik, hanem egy másik jubileumhoz is: 2016-ban (november 3-án) emlékezünk Kosztolányi Dezső halálának 80. évfordulójára. A sok közül most csak néhány példa kiemelésével azt kívánjuk érzékeltetni, miként lett Kosztolányinál a nyelv is cselekvés (lélek- és karakterformáló, attitűdkifejező aktus); hogyan szolgálják a nyelvi, a meta-kommunikációs és a szituatív ágensek a megértést; és hogyan válik a nyelv (illetve a nyelvi játék) esztétikumteremtő erővé.

A miniatúr létjogosultságát újra és újra megerősítette: „a költő művészetéhez hozzátartozik, hogy művészetét minden körülmények között érvényesítse is: ha írnia egykor csak a kisujja körmén lenne szabad, teremtsen meg a körömköltészetet”. (Illyés 1975. 396) Ugyanis az alkotás szépsége és ereje nincs semmilyen összefüggésben terjedelmével. Somlyó György szerint rövidebb írásaiban is „a nyelvi koncentráció, végső feszítettségében, mindig a robbanás határán jelenik meg. Vallomás, leírás, meditáció, megfigyelés, képzelet, elbeszélés, mese önfeledettség és önvizsgálat, játék és valóság integrálódik és differenciálódik mindig a limeseken.” (Idézi: Bányai 2012. 70–71)

Nyelv és lélek

Nyelv és lélek (Kosztolányi 1999) címmel olvassuk azokat a publicisztikai írásokat, esszéket, tárcákat, glosszákat, jegyzeteket stb., amelyek nyelvfilozófiai, illetve nyelvművelő kérdésekkel foglalkoznak, s amelyekben az emberi viselkedést általában a nyelvi sajátosságokkal magyarázza – és fordítva. Mellette számos szépprózai műben, novellában, s még az *Édes Anna* című regényben is érinti a (nyelvi) kommunikáció problémakörét, a megértés és elfogadás kérdéseit – az *Édes Annában* pl. a nyelvi megértést helyettesítő zsigeri érzékek működését.

Csak néhány példát idézek erre: Anna szegényes nyelvi kifejezőképessége miatt is inkább az érzékszerveire hagyatkozik, amikor szeretné megérteni a világot, s reflektálni kíván a környezet jelenségeire: a gyomra „fölmelyedet”, rosszullet fogta el; „büdösséget érzett, mint a patikában”, s ez az „éles hideg” szag egészen fölkavarta; enni nem tudott, a szaglása tiltakozott ellene. Patikárius Jancsi porait bevéve, végtelen keserű ízt érzett, olyat amilyennek a mérget képzelte; s amikor reggel fölébredt, s nem látott semmit, mintha megvakult volna: „körös-körül fekete volt a világ”. *A csúf lány* című tárcanovellában (mely a *Pacsirta* című regény előképe) a hamis levél, illetve a sajátja helyett az erdélyi levelezőpartnernek elküldött, halott húga fényképe, a nyelvi és képi hamis önreprezentáció vezet a sejtetett, ám tragikus végkifejlet felé.³

Az *Esti Kornél* több fejezetében fölbukkan a nyelvi kommunikációs korlátok kérdése. A novellafüzér olyan példákat kínál, mint vallomást az anyanyelv

³ Lásd bővebben erről *A fotográfia és a halál* c. tanulmányt, mely Kosztolányi *A csúf lány* c. tárcanovellájában vizsgálja az ekphraszis és a képi illokúciós aktus működését. (Vitéz 2014)

szépségéről (*Hetedik fejezet*); a bolgár kalauz története pedig arról tanúskodik (*Kilencedik fejezet*), hogy az emberi kommunikáció csupán kisebb mértékben nyelvi jellegű, a kapcsolatteremtés alapja ugyanis nem a nyelv-, hanem az emberismeret. Más, az irodalom és a publicisztika határvidékén mozgó írásaiból is szemelgethetünk olyan adalékokat, melyek megnyújtják a Kosztolányi-féle emberismeret horizontját. Az *Egytől-százig* című, a *Bölcsőtől a koporsóig* sorozathoz írt cikkében (*Pesti Hírlap*) ars poetica jellegű az alábbi néhány sor:

„Mindig és mindenütt az ember izgat. Az úton sem a tájakra figyelek föl, a házakra vagy a múzeumokra, hanem az élet játékára, az arcokra, a mozdulatokra, a szavakra. Embereket gyűjtök. Szenvedélyes ‘embergyűjtő’ vagyok.” (Kosztolányi 2002. 451)

Így lehetett az *Esti Kornél* kommunikációs helyzetei mögött ívelő erkölcsi-filozófiai gondolat a közös (emberi) sorsból fakadó létigenlés. Nem véletlenül épül a bolgár kalauz története az *igenek* és *nemek* dramatikus lelki dinamizmusára. Szegedy-Maszák szerint a fejezet egyik kulcsmondata ez: „Az ‘igen’ legtöbbször ‘nem’ is” – mert a jelentés mindig a nyelvi összefüggéstől („a ko- és kontextustól”) függ. „A közlés, az érintkezés mibenlétének és lehetőségének e kivételes érzékenységre valló megvilágításában nem a nyelv mindenhatósága vagy pótolhatósága, nélkülözhetősége forog kockán.” (Szegedy-Maszák 2010. 351)

A közlési (avagy kommunikációs) helyzet elsődlegességére utal a *Tizenhetedik fejezet*ben is: az üvöltés és az indulat egyben érzelmkifejezés, a fizikai gesztus pedig ellentétben áll a valódi lelki szándékkal. „Amikor Esti a dolgok viszonylagosságát hangoztatja, voltaképp arra céloz, hogy a világ a nyelv természetét képezi le. Nincsenek azonos jelentésű szavak, s csakis egyedi jelenségek léteznek. Minden értelmezés távlat kérdése.” (Szegedy-Maszák 2010. 352)

Az értelmezések közötti eltérés (a viszonylagosság) gátolja a megértést: két szereplő azért nem értheti meg egymást (Esti és Pataki; *Tizenötödik fejezet*), mert két különböző világban él. A türelem és megértés lehet egyébként is az a vonás, amely meghatározza a nyelvet életformaként és alkalmazó (Szegedy-Maszák 2010. 535) Esti attitűdjét a világgal és az emberekkel szemben. Az is kiolvasható innen, hogy a megértés nem elsősorban nyelvi, hanem lelki gyökerű.

A nyelv és lélek (illetve ösztön) ezért kapcsolódik szorosan össze, Esti Kornél életformájában ezért hadakozik folyton a nyelv és a lélek – például a nyelvi kifejezés nem tud mit kezdeni az olyan esztétikai minőséggel, mint a csúfság-

gal, az esztétikai eredetű ellenszenvvel (*Harmadik fejezet*), s így lesz a tapintat (elfogadás) a megértés alapja és következménye egyszerre. A megértést a félelem gátolja, s Esti félelmei között van jelen a csúffal szembeni ellenszenv is – fél „hogya míg alszik, hozzá mászik ez a zöldbéka, megcsókolja őt azzal a hideg szájával, melynél semmi sem lehet utálatosabb és förtelmesebb. [...] Nem kapott levegőt.” (Kosztolányi 1981. 54) A nyelvi szépség esztétikai létmód is: hadakozás a halál vagy a félelem ellen.

A nyelv státusa az önértelmezésben

A tíz legszebb szó Kosztolányinál egyszerre mutat az élet igenlésére és az elmúlásra: „*láng, gyöngy, anya, ősz, szűz, kard, csók, vér, szív, sír*”. (Kosztolányi 1999. 212) A francia minta nyomán összeállított lista azt is jelzi: a válasz ugyanúgy jellemzi Kosztolányit, mint a nyelvet, s hangzás és jelentés (a jelentő és a jelentett) nem választható teljesen ketté.

Az önértelmezés része tehát a nyelvhez való viszony megfogalmazása, főleg az *Édes Annát* követő években megjelent írásaiban (az 1927 végén induló *Ábécé* sorozattal). A nyelvi viszonylagosság (pl. a jelentő és jelentett kapcsolata, a nyelvek és kultúrák művelődéstörténeti összefüggése) megengedi a nyelv tágabb kulturális folyamatként való értelmezését (Bengi 2012. 202) és „a lét fölötti uralom elvesztésének vagy a véges időbeliség tudatának heideggeri elfogadását” is. (Kulcsár Szabó Ernőt idézi: Bengi 2012. 202)

Általában a nyelvvel (és nyelvekkel), illetve a nyelvtanulással kapcsolatos írásokban visszatérő gondolat az idegen nyelv és az anyanyelv közötti szakadék érzékeltetése, a tudás ösztönössége és a nyelv végtelensége. Hogy mennyire hozzátartozik ez a nyelvi létezéséhez, azt mutatja, hogy a tizenéves Kosztolányi (mintegy tanulmány gyanánt) németül írta naplóját, és hamar arra a következtetésre jutott: gondolatai idegenek voltak, mint a nyelv. Noha a nyelvek között nem ismert semmilyen rangkülönbséget – amint írta ezt a Schöpfflannel vitatkozó cikkében a *Nyelvművelésről* –, a nyelv és kultúra viszonyát elidegeníthetetlennek ismerte föl.

„A nyelv és kultúra szövevényes egymásba fonódásának, kölcsönös függőségének ismeretében úgy látja, hogy az idegen szavak nagy tömegű beáramlása nemcsak egyszerűen a szavak mozgását jelenti egyik nyelvből a másikba, hanem maga után vonja a kölcsönző nyelv szegényedését is, az azt beszélők

nyelvi ösztönének tompulását, világlátásuk, szokásrendszerük átalakulását, idomulását a kölcsönt adóéhoz.” (Szili 2009. 20)

Anyanyelv című tárcája (*Pesti Hírlap*, 1927. május 22.) is ehhez a tematikához illeszkedik. Az Argentínába szakadt hazafi így beszél:

„Fél év alatt valahogy gagyogtam spanyolul, a másik fél év alatt már beszéltem, társalogtam is. Gyakran azonban bizonytalanságot éreztem. Még mindig az agyammal beszéltem, nem az ösztönömmel. [Barátaim] azzal vigasztaltak, hogy csak akkor tudok majd tökéletesen, ha spanyolul álmodom is. Hát a harmadik évben ez is megtörtént. Képzelmék, spanyolul álmodtam. Roppant örültem. [...] Anyanyelvem ködbe veszett. Tetőtől talpig spanyol lettem (Kosztolányi 1999. 66)

A főszereplő a legbelső lényével is spanyol, öntudatlan állapotában is ez a nyelv jelenik meg. Ám 12 év múlva visszatérve, tudása megéled a ködös homályból. Mindent ért, szeretne megszólalni magyarul, már a mondatot is megfogalmazta: „Kérek egy cigarettát.” Kosztolányi az anyamelléhez hasonlítja az anyanyelv élményét:

„Szájam hozzácsücsörítettem nyelvemhez, mint csecsemő, mikor szopni készül. [...] Többször ismételtetem magamban: 'Kérek egy cigarettát... kérek egy cigarettát...' Emlékszem, valami borfiú ácsorgott a vendéglő ajtajában. Én feléje közeledtem, mint aki valami döntő próbára készül, halálos lámpalázban. Ekkor pedig olyasmi történt, amit ma sem tudok megmagyarázni. Rátékittem, kinyitottam a szájam, s szeméremből vagy ijedelemből ezt dadogtam: – Ich bitte eine Zigarette! (Kosztolányi 1999. 67)

Miért nem tud szólni magyarul? – „A cselekvés nyilván nem tudatos: a szemérem vagy az ijedség önkéntelen megnyilvánulása.” Az anyanyelvvel való intim viszony 12 év elteltével is olyan meghitt, hogy „a cigarettavásárlás ürügye nem ért fel hozzá”. (Molnár Cecília)

Nyelv és lélek viszonyát vizsgálva, Kosztolányinál tehát a lélek magában foglalja az ösztönösséget, a zsigeri érzékenységet, az érzékeket s mindezek viselkedésre, kommunikációra, nyelvi kifejezésre gyakorolt hatását. A Weöres és Kosztolányi nyelvfelfogását összevető Papp Ágnes Klára szerint (az *Esti Kornél énekét* szólítva bizonyítékként) a halál réme ellen szegülő „víg álarc” egy, „a hangzóságon alapuló nyelv- és költészetfelfogás megnyilatkozásaként

is értelmezhető”. A tanulmányíró kiemelésében: „ó, jó *zene* a hörgő / kínokra egy kalandor / csörgő, / mely zsongít, úgy csitít el, / tréfázva mímel / s a jajra csap a legszebb / rímmel.” (Papp 2016. 207–208)

Ám az ösztönökkel szemben létezik egy nagyfokú tudatosság, sőt, az autonóm nyelv. A *Túlvilági séták* című cikkben írja:

„Nem csak mi gondolkodunk: a nyelv is gondolkodik. Munkatársunk a nyelv, egyenjogú társszerzőnk.” (Kosztolányi 1999. 120)

Ennek a fölvetésnek a gondolati előzménye lehet Humboldt tézise a nyelv és szellem egységéről, de Wittgenstein nyelvi és világképi határok összekapcsolásával is rokon, valamint elvezet Edward Sapir nyelvi relativitáselméletéig. (Szili 2009. 22) Szegedy-Maszák szerint nem valószínű, hogy utóbbit ismerhette Kosztolányi, de azt kizárni sem lehet. (Szegedy-Maszák 1994. 50)

Nyelvi érték és szerzői szándék

A nyelv önállósága, autonóm, organikus léte mellett érvel a Kosztolányi nyelvszemléletét vizsgáló Szegedy-Maszák is, mikor a műfordításokban tetten érhető nyelvfölfogásról értekezik, ti. Kosztolányi a *jelentett* ellenében a *jelentő*, a szó, a hangzás, a rím elsődlegességét pártolja.

Noha ő maga nem említi ezt sehol, magyar-német szakos egyetemistaként hatással volt rá Humboldt nyelvelmélete – még ha ténylegesen több más, 19. századi közvetítéssel jutott is el hozzá a nyelv organizmusként, szervezetként való fölfogása. (Szili 2009) A nyelv folyton változó volta tehát nem magyarázza a művet, az ergont, (költői) műalkotást, hanem maga is az ergon létrehozását segítő energia – nem véletlen, hogy Kosztolányi a nyelvet eleve teremtő energiaforrásként értelmezte.

S a nyelvi hangzás, a nyelv költői jellege mellett szól az 1928-as *Ábécé a versről és a költőről* című jegyzet első sora: „Az emberiség előbb tudott versben beszélni, mint prózában”. És a költői szándéokra épülő, a szépségelvű – a „*homo aestheticus sum*” vallomásához hű – szemlélet azt is eredményezi, hogy pl. a japán haikut a magyar olvasókkal elsőként megismertető Kosztolányi a 3 soros, 17 szótagos japán versformát és műfajt 4 soros, ütemhangsúlyos, rímes magyar versként fordította.

Egyébként Kosztolányinál a rím – „a teremtődő szó” alapesete –, a szavak csengése: nyelvi érték, mely nem alárendelt a szerzői szándéknak, hanem felülírja azt, tudniillik, gyakorta a nyelv játéka irányítja a tartalmi mondanivalót. A nyelvjáték – a szavak jelentése és használata közötti öncélú egyenlőségétel, a wittgensteini szójelentés és a szó mint cselekvés azonossága (Szili 2009. 25–26) – szintén a Kosztolányi nyelv- és versművészetét meghatározó legfontosabb vezérelemek egyike.

Papp Ágnes Klára tanulmányában (2016) Kovács Árpád és Bónus Tibor kutatásaira utal, „a hangzóságon alapuló koherencia” szabályán túl rámutatva, hogy a nyelv – különösen a költői nyelv – nem eszközjellegű (mint Babitsnál), hanem maga is teremtőerő. Recepció helyett tehát produkció, mely egyúttal az olvasót is kilendíti a passzív, az íróval azonosuló szerepéből, s a nyelvet bizonyos mértékben fölszabadítja a beszélő szándéka alól, miközben a kreatív olvasás előtt nyitja meg a kapukat.

Az olvasó nevelése című cikkben írja Kosztolányi, hogy a vers dallama és ríme nemcsak külső dísz, hanem „a vers legbensőbb belseje”. A szövegmagyarázók nem tudják azt, amit az alkotó költők tudnak: „mennyire mindig a szó az elsőleges, mennyire mindig az villan meg, mennyire mindig az előzi meg a még tudat homályában botorkáló gondolatot”. (Kosztolányi 1999, 380)

Ízig-vérig (poszt)modern – egyúttal biblikus és szakrális – a fölvetés: a nyelv (az Ige) teremti az univerzumot. S ebből érthetjük meg azt is, miért írt magyar verset Kosztolányi műfordítások helyett... – s hogy a prózát (értelemszerűen az igényes újságprózát) is a költői nyelv egyik létmódjának tekintette. Le lehetne „kottázni prózánk ritmusát”, „a dallam menetét” – idézi Szegedy-Maszák, és ebben a tekintetben Sartre-ral szemben Mallarmé eszményét véli megjeleníteni Kosztolányinál:

„a vers mindenütt benne van a nyelvben [...] A prózának nevezett műfajban olykor mindenféle csodálatos ritmus érvényesül. Valójában nincs is próza: létezik az ábécé és a többé vagy kevésbé kötött [...], többé vagy kevésbé széttöredezett [...] vers.” (Idézi: Szegedy-Maszák 2010. 521)

Kosztolányi többször is utal a nyelvnek a beszélők világlátását (vagy világképét) és egész gondolkodását meghatározó szerepére, miszerint: „nemcsak a gondolkozás hat vissza a nyelvre, hanem a nyelvtudás is visszahat a gondolkodásra”, (Kosztolányi, *Kiss Mezzofantik*, 1999. 44) s nemcsak a nyelvtudás, hanem a

nyelvhasználat is lelkületet és gondolkodásmódot befolyásoló tényező lehet. A nyelv ugyanis „világszemlélet”, és minden nyelvnek külön szelleme van. Minden nyelv és minden szellem más, de egyenrangúak egymással. Kosztolányi a nyelvek karakterében felfedezte az adott nép jellemét, a nép jellemében pedig a nyelvi gondolkodást. Sőt, a beszédaktus-elmélet felé közelítve, bizonyos megfelelést látott a nyelv szerkezete, valamint a nem nyelvi jellegű viselkedés között is. (Radics 2002)

A Humboldt nyelvet és világszemléletet összekötő filozófiájáig visszavezethető, a nyelvi relativizmust (vagy "nyelvi metafizikát") megalapozó Sapir–Wolf hipotézis⁴ szerint a nyelvi és kulturális különbségek megjelennek a szókincsben, és a nyelvhasználat hat a kulturális aktusainkra is. Innen indult ki a politikai korrektség mozgalma, miszerint a nyelv valóban befolyásolhatja a nyelvhasználók gondolkodását.

Az amerikai politikai baloldal olyan nyelvet és nyelvhasználatot írt elő a hatvanas évek végétől, amely etnikai, vallási és nemi hovatartozástól függetlenül semleges (nem kizáró, hanem magába foglaló), hogy aláassa a tudatalatti nyelvhasználatból származó sztereotípiákat. Azonban a píszi mára túlmutatott a nyelvhasználaton, s a 90-es évekre a politika, a szólásszabadság és a cenzúra harcának jegyében kisajátította magának. (Péli 2009)

„Magyarul tudni jól értesültség és jólneveltség dolga”

Kosztolányi (Bessenyei, Kazinczy, Kármán és Kölcsey után) újra felismerte: a nyelv a nemzet leghatásosabb fegyvere. Olyan megőrző és megtartó erő, mely érinthetetlené teheti a népek megbecsültségét és tekintélyét. A nyelvet élő, folyamatosan változó közegnek tartotta – „A nyelv él, lüktet, fejlődik. Folyton-folyvást növekszik, mint az eleven köntös. Sohasem készül el” (Kosztolányi

⁴ A „nyelvi világgép” (a nyelvi relativizmusból, a Humboldt–Weiserber-féle elméletből, de főként a Sapir–Whorf hipotézisből kisarjadt) többször áthangszerelt fogalom leegyszerűsítve mindössze ennyit mond: különböző nyelvek (s az azokat kísérő kultúrák) különböző (sokszor igen eltérő) látásmóddal, szemantikai töltettel, konnotációkkal jelölik a környező világ tárgyi és mentális dolgait, jelenségeit, így a jelölések tartalma más nyelvek és kultúrák vonatkozásában igen eltérő lehet. (Bańcerowski 1999) – A nyelvi világgépről lásd bővebben: Hegedüs 2000.

1999. 75) –, s nem szerette a merev törvénytisztelőket sem, kikből hiányzott a képzelőerő, így bilincsbe verték a kifejezést.

A lényegét a belső nyelvújításban (a fantáziában, kreatív nyelvhasználatban, az egyénhez alakított nyelv gazdagításában) látta, ezért elutasította az egyszerűsítést. Illyés Gyula – aki Kosztolányi „síron túli” könyveit állította össze, s a jegyzetekből, megjelent cikkek javításaiból, margóra írt jelekből arra következtetett, hogy az író szerette volna kiadni önálló könyvben az anyanyelvről (műfordításról és nyelvtisztításról) szóló cikkeit – szintén referált a költő nyelvvédő tevékenységére.

Bár tudatosan nem készült nyelvészeti könyv írására, „ügye volt a nyelv, mesterségének eszköze [...] csakhamar felfedezte azt a titkos viszonyt, amely az eszköz és a művé dolgozott anyag közt van, majd azt a még rejtelmesebbet, amely az eszköz és az alkotó között van, amidőn a nyelv szinte munkatárs: segít, tanácsot ad, ötletet sug és ellenőriz [...] Új nyelvészeti felfedezése nem volt: a törvényt vitte diadalra, ő fejezte be – kellő rostálással – Kazinczy tervét: tanítói hivatása óriási, a legújabb írói nemzedéket ő nevelte igényességre [...] Magyarul tudni jól értesültség és jólneveltség dolga. Elérte célját.” (Illyés 1975. 369–373)

Kosztolányi a *College de France* tanárához, Antoine Meillet-hez címzett nyílt levelében – *A magyar nyelv helye a földgolyón* (Kosztolányi 1999. 83–98) – ezt írja: „Nem vagyok nyelvész. Író vagyok, aki anyagával bibelődve sokszor és szívesen eltűnődik a nyelvi jelenségekről.” – Mégis módszeres alapossággal, meggyőző érvekkel szedi ízekre a francia nyelvész állításait, fölfedezve azok közt a tényeken túli, nyelvekkel, nyelvközösségekkel szembeni szimpátiát vagy akár az ellenszenvet is.

Kazinczy nyelvi-szellemi tisztasága mellé a nyelvi és emberi méltóság társult, jellemét megalapozta alázatos viszonya a nyelvvel, így lehetett ő Kosztolányi számára „tisztelt és szentelt hazafi”. Az egész megjelenésével a „lélek” törékeny és éles karakterét sugárzó Kazinczy litográf portróját ifjúkoráról kezdve vitte magával, szobáról szobára: hogy örködjék tolla fölött, tanítsa a tollhoz fűző hitre és lelkeségre, s tanítsa ugyanarra, mint saját kortársait: „az irodalmi mértékre, az irodalmi ízlésre és az irodalmi lelkiismeretre”. Örködjék „boltozatos koponyája alatt mélyen ülő” szemekkel s „kihajtott puha gallérral, lobogó nyakkendővel, mentében”. (Kosztolányi 1976. 95; 93)

S kilencven éve kitörölhetetlenül visszhangzanak a lelkünkben azok a Kosztolányi-sorok, melyek a nyelvről szóló legszebb vallomások közé tartoznak:

„Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Nem külsőséges valami, mint a kabátom, még olyan sem, mint a testem. Mélyen bennem van, vérem csöppjeiben, az idegeimben, metafizikai rejtélyként. Ebben az egyedülvaló életben csak így nyilatkozhatom meg igazán. Naponta sokszor gondolok erre. Éppannyiszor, mint arra, hogy születtem, élek és meghalok.” (Kosztolányi, *Ábécé a nyelvről és lélekről [Magyarul]*, 1927; 1999. 72)

A nyelv a jelennel együtt a múlt és jövő is. Nem tartozik a legismertebb tények közé a Kosztolányi-biográfiában, hogy a költő az eszperantó nyelvet is megtanulta. (Az idegen és anyanyelv, az eredeti és fordítás viszonyát taglaló írásainak hitelét erősítette, hogy latinul és görögül szintén tanult, jól beszélt németül, franciául, olaszul, spanyolul, angolul és portugálul.)

A *Hét* 1912. aug. 25-i számában ezt írta: „az eszperantónak nincs emlékezte”, „ízetlen és sótalan”, s „hazugság minden szó, mert nincs múltjuk”. (Kosztolányi 1978. 705) Hiszen az emlékezet is elengedhetetlen a lélek teljességének átéléséhez, akár a nyelven keresztül is. Vajon milyen lelkülettel hangzana bármely idegen nyelven a *Nyugat* számára 1933-ban fogalmazott önvallomása/színvallása?

„Magyar vagyok, magyarul írok, s ennél nagyobb szerelmi vallomást nem tehetek népemnek”. (Kosztolányi 1933) Hozzáteszi: „Verseim mellé nem voltam hajlandó erkölcsi bizonyítóányt is tenni.”

Noha a (babitsi) *homo moralis* attitűdjére a „*Homo aestheticus sum*” csattanójával felelt (Kosztolányi 1933), a magyar nyelv iránti elkötelezettsége, a magyarságból fakadó „szerelmi vallomás” egyúttal azt bizonyítja, hogy Kosztolányi – épp a lelkét a nyelvhez rögzítő erős érzelmi és kulturális kötődése révén – a parnaszista szépségimádóból moralista szépségvédő is lett. A *homo aestheticus* tehát a nyelvnek a lelket formáló ereje miatt alakította Kosztolányi Dezső attitűdjét a *homo moralis* szellemi-irodalmi mintájának érzékeny követőjévé.

IRODALOM

- BAŃCZEROWSKI, Janusz (1999): A világ nyelvi képe mint a szemantikai kutatások tárgya. *Magyar Nyelv* 1999/2., 188–194.
- BÁNYAI János (2012): A hírhozó prózája. Kosztolányi „kisebb” írásairól. *Híd* 2012/3., 70–73.
- BENGI László (2012): *Hagyomány és viszonylagosság. Kosztolányi nyelvfelfogásáról*. In: Uő: *Elbeszélt halál. Kosztolányi-tanulmányok*. Ráció Kiadó, Bp., 198–217.
- BODROGI Csongor (2010): Kosztolányi Dezső az újságírásról. *ÚjNautilus* 2010. október 4.
<http://ujnautilus.info/kosztolanyi-dezso-az-ujzagirasrol>
- ILLYÉS Gyula (1975): *Tíz síron túli Kosztolányi-könyv*. In: Uő: *Iránytűvel I.*, Szépirodalmi, Bp., 369–410.
- HEGEDŰS József (2000): „Nyelvi világkép” – magyar nyelv – idegen nyelv. *Magyar Nyelv*, 200/június, XCVI. évf. 2 sz., 129–139. <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/00-2/hegedusj.htm>
- KOSZTOLÁNYI Dezső (1933): Önmagamról. *Nyugat*, 1933/1.
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00549/17185.htm>
- KOSZTOLÁNYI Dezső (1976): *Kazinczy Ferenc*. In: Uő: *Látjátok, feleim*. Szépirodalmi, Bp., 93–97. (Eredeti megjelenés: Új Idők, 1931. aug. 16.)
- KOSZTOLÁNYI Dezső (1978): *Színházi esték II.* Szépirodalmi, Bp.
- KOSZTOLÁNYI Dezső (1981): *Esti Kornél*. Szépirodalmi, Bp.
- KOSZTOLÁNYI Dezső (1990; 1999): *Nyelv és lélek*. Osiris Kiadó, Bp.
- MOLNÁR Cecília Sarolta: Az anyanyelv varázsa. *Nyelv és Tudomány*.
<http://www.nyest.hu/hirek/az-anyanyelv-varazsa> (2016. 04. 13.)
- PAPP Ágnes Klára (2016): „Fogd el a lélek árján fénylő forró igéket”. *Weöres Sándor és Kosztolányi Dezső nyelvfelfogása*. In: Papp Ágnes Klára – Sebők Melinda – Zsávolya Zoltán (szerk.): *Nemzet – Sors – Identitás. „európai látószögű magyar”*. Írások a hatvanéves Bertha Zoltán tiszteletére. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, Bp., 207–218.
- PÉLI Péter (2009). Kínos nyelvi korrektség. *Nyelv és tudomány*, 2009. július 13.
<http://www.nyest.hu/hirek/kinos-nyelvi-korrektség>
- RADICS Anita (2002): *Kosztolányi Dezső helye és szerepe a magyar nyelv művelés történetében*.
<http://www.zetna.org.yu/zek/folyoiratok/65/radicsa.html>.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály (1994): Kosztolányi nyelvszemlélete. *Alföld*, 1994/8.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály (2010): *Kosztolányi Dezső*. Kalligram, Pozsony.
- SZILI Katalin (2009): Kosztolányi a nyelvről. (Kosztolányi nyelvszemléletének kérdéseire)
Magyar Nyelvőr 133, 14–28. nyelvor.c3.hu/period/1331/133102.pdf
- VITÉZ Ferenc (2014): *A fotográfia és a halál. Ekphraszisz és képi illokúciós aktus Kosztolányi Dezső A csúf lány című tárcanovellájában*. In: Uő: *Angyalkapuk és szövegjáratok*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 110–131.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BODA ISTVÁN – *informatikus, könyvtáros*

EGED ALICE – *történész*

HODOSSI SÁNDOR – *vallásanár*

KISS CSABA MÁRTON – *zenetudós, karmester*

KMECZKÓ SZILÁRD – *filozófus, tudománytörténész*

SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT – *romológus, nevelésszociológus*

TÁMBA RENÁTÓ – *doktorjelölt*

VITÉZ FERENC – *irodalmár, kultúrakutató*